

„A szocialista rendszer illegitim Magyarországon“

— AZ OTTHONI SZELLEMI ELLENÁLLÁS ÚJ DOKUMENTUMA: „BIBÓ-EMLEKKÖNYV“ A PÁRTKRITIKA TÜKRÉBEN —

Szellemi életünk nyugtalanságáról már több ízben tájékoztattuk olvasóinkat. Írtunk az odahaza működő marxista ellenes Szegényeket Támogató Alapról (SZETA), a Honismeret c. otthoni folyóirat Trianon c. cikkével kapcsolatos botrányról, Nyers Rezső feltűnést keltő nyilatkozatáról, Vas Zoltán könyvéről, — melyben először történt kísérlet Nagy Imre rehabilitációjára —, a lakiteleki fiatal írók körének betiltásáról és a szamizdat irodalom terjedéséről. A márciusi „Budapesti levél“-ben hírt adtunk a készülő Bibó-életrajzról is: „A múlt évben 70 marxista és ideológiailag független értelmiségi ezer oldalas védelmi iratot készített — hírek szerint szamizdat formájában már kész is van — Bibó István rehabilitációjának érdekében. A párt nehéz helyzetbe került, hiszen a jelenlegi vezetők Kádárral az élen Bibót bebörtönözték, majd haláláig rendőri felügyelet alatt tartották. A közvélemény kíváncsian várja, megjelenhet-e a Bibóról írt védelmi irat?“

Most egy belső használatra készült, bizalmas párt dokumentum került hozzánk, melyet a MSZMP Központi Bizottságának Tudományos és Kulturális Osztálya készített az Agitációs és Propaganda Bizottság számára a Bibó-életrajzról. Az emlékkönyv gondolata 1979 május 21-én született Bibó temetésén. Donáth Ferencet, a két világháború közötti illegális kommunista párt egyik vezetőjét, Bibó István barátját választották meg a 10 tagú Szerkesztő Bizottság elnökének. A szerkesztésnél fontos szempontnak tekintették, hogy a kötetben a szerzőkön keresztül képviselve legyen a magyar politikai és szellemi élet legszélesebb színe. Több szerző tanulmányát visszaadták, mert túlságosan radikálisnak tartották és ez veszélyeztette volna más fontos író részvételét.

A szerkesztők a könyv kéziratát a budapesti Gondolat kiadónak átadták. A kiadó csak azzal a feltétellel vállalta a kiadást, ha 5 szerző tanulmányát kiveszik a kötetből. A Szerkesztő Bizottság ebbe nem íratott. A bizalmas jelentésről kivonatolt jelentésében az alábbiakat ismertették:

— A Politikai Bizottság számára már korábban készült jelentés az „ellenzéki, ellenzéki, ellenzéki“ csoportok tevékenységéről, az ezzel kapcsolatos feladatokról, a Bibó emlékkönyv létezéséről. A Politikai Bizottság 1980 december 9-i határozatában megbízta a Központi Bizottság Tudományos stb. Osztályát a Bibó-életrajz tartalmi elemzésével és az elemzésnek az Agit. Prop. Bizottság elé való terjesztésével.

A Magyar Füzetek Bibó-száma formálisan is felszólított Bibó szellemi hagyatékának feldolgozására. A Bibó személye és munkássága előtti tisztelgés csak ürügy a politikai mondanivaló kifejtésére. Sikeres indíték is egyben: olyanok is csatlakoztak, akik — nem ismerve a szerzők és szerkesztők szándékait — Bibó örökségét tisztelik és munkásságát kritikailag feldolgozandónak tartják.

Az ellenzéki szándékú és tartalmú írások összehangoltsága következtében az ellenzéki koncepció relatív súlya olyan meghatározó, hogy az egyéb művek is e kontextusban — szerzőjük szándékain kívül álló — megvilágításba kerülnek.

A szerkesztő bizottság: Bence György, Csoóri Sándor, Donáth Ferenc, Göncz Árpád, Halda Aliz, Kenedi János, Kis János, Réz Pál, Szűcs Jenő, Tordai Zádor. A koncepció kialakításában ők nyilván tevőlegesen is részt vettek, bár Szűcs Jenő például nem ment túl a formális felkéréseken. Donáth, a szerkesztő bizottság elnökeként tárgyalt a Gondolat Kiadóval, de a kötet terve és a szerkesztés irányítása Kenedi nevéhez fűződik. A kézirat benyújtása a Gondolathoz nyilván provokatív lépés volt, célja a kéziratnak a második nyilvánosság felé való terelése. Donáth Ferenc a Gondolat igazgatójának azt mondta, hogy a kézirat már nyugaton van.

A szerzők Bibó magatartását az értelmiségi magatartás példaképének tekintik. Írásait különbözően értékelik, de abban mindannyian megegyeznek, hogy az ő általa képviselt magatartás és gondolkodásmód — gyakorlati veresége ellenére — a történelem erkölcsi győztese. Azt, hogy Bibó nem integrálódott a rendszerbe, úgy értelmezik, hogy az e méltóan megalapozott, felelős politikai gondolkodás és magatartás és a nyugateurópai mértékkel mért demokratikus államvezetés összeférhetetlen a Középkelet-Európában kialakult — mely történelmi gyökerekre visszanyúló torz társadalmi fejlődéssel és a hatalmi gépezet itteni mechanizmusával. A Bibó-féle értelmiségi attitűd és életút az ellenzék számára azért látszott mintaszervűv emelésre alkalmasnak, mert egyfelől vannak kapcsolódási pontjai a szocialista fejlődés eredményeit elismerő, de a kialakult viszonyokkal szemben konstruktívan, kritikusan magatartással, másfelől az értelmiség teljes gondolkodási és magatartásbeli autonómiájára valló, de nem ellenséges beállítottsággal is, s így alkalmas különböző értelmiségi rétegek látszólagos egyetértésének kialakítására.

Bibó kiválasztásának motivuma továbbá: „Öskeresés“, mert életútja történelmi sorsfordulókhoz kapcsolódik, amelyekről az ellenzéknek is van mondanivalója és mert e méltó munkásságában olyan témákat érint — kelet-európai nemzeti államok fejlődési sa-

játosságai, demokrácia, nemzetiségi kérdés, stb. —, melyek ma is aktuálisak.

A bibói magatartás és életmű vizsgálata az ellenzéki szerzők felfogásában az egész 1945 óta megtett történelmi út megkérdőjelezésével, elutasításával párosul. A bibói alkat és gondolkodásmód gyakorlati kiszorítását, perifériára kerülését a hatalomra került kommunista párt 'voluntarista' taktikájának, valós érdekeket és tömegméretű politikai-pszichológiai folyamatokat ignoráló manőverezésének esetenként pedig a szovjet nagyhatalmi politikájának a számlájára írják. De nemcsak az elvszerű értelmiségi különállás magatartásbeli mintájához, hanem a szocialista fejlődés elutasításához is Bibó Istvántól igyekeznek érveket meríteni. Tanulmányában Bibó széleskörű történelmi, jogfilozófiai, államelméleti és más tudományokból származó apparátussal írt és elemez témájukban ma is többé-kevésbé aktuális történelmi-politikai folyamatokat. De kategóriarendszere, oknyomozása a felszínen marad. Felületi társadalmi-pszichológiai elemzések, bár ebben nagyon érzékeny. A történelmet mozgató mélyebb társadalmi-gazdasági folyamatok nem érdeklik. Így az ő — Bibó — elvont szinten maradó, polgári demokratikus — de plebejus-irányultságú és szocializtikus elemekkel is átszőtt — társadalom-modellje és a szabadságjogok megővése általa javasolt intézményi keretek többfelé kiegészíthetők, s különös erővel kínálkoznak egy olyan, gazdaságpolitikai program nélküli, a politikai puralizmus talaján álló ideológia számára, amelyet az ellenzéki csoportok különféle formában képviselnek.

Jelentős különbségek vannak abban, hogy milyen mértékben és értelemben tartják elfogadhatónak Bibó gondolatát az egyes szerzők.

1. Bibóhoz való viszonyuk az elemzés szempontjából nem értékelhető, vagy elhanyagolható, vagy nem létezik. Ilyenek: Komlós Aladár, Erdei Sándor, Weöres Sándor, Fodor András, Fazekas Rác Pál, Andrásfalvy Bertalan, Vályi Nagy E., Illyés Gyula.

2. Mértékeltan tudományos megközelítés. Ide sorolhatók: Németh Lajos, Csűrös Máttyás, Beke László, Szűcs Jenő, Fügedi Erik, Granasztói György, Oltványi Ambrus, Kántor Lajos, — ez utóbbi Kolozsvárról. Marxista tudományosságú elemzés Niederhauser Emilé. E szerzők Bibóhoz való viszonya önmagában nem kifogásolható.

3. A Bibó személyét misztifikálók. Ide számít Szántó Pirokska, Dalos György, Vas István, Mérei Ferenc, Göncz Árpád, Hegedűs László, Bali Sándor, Perjes, Csoóri Sándor, Képes Géza, Tornai József, Domokos Miklós és Szász János Bukarestből.

Utólag saját életútjukban a szocializmus-hoz való viszonyukat megtagadók: Halda Aliz, Márványi. Hitehagyott neofita túlbuzgók: Mérei Ferenc, Réz Pál.

4. Nyíltan ellenzéki szerzők. Közülük sokan „jobbról bírálják Bibót“, amiért illúziókat táplált a kommunista párttal szemben. A neveket lásd később.

A kötet néhány szerzője állást foglal a politikai hatalomhoz való viszony, az értelmiség és a szembenállást választó ellenzék által követett, vagy követendő magatartás kérdéseiben.

— Konstruktív attitűd: Kodolányi Gyula.

— Autonóm gondolkodási státusra vágyó: Granasztói György.

— Ellenséges, gyűlölködő szembenállás: Konrad György.

— És ezek között még több fokozat. Oltványi Ambrus és Bertalan László elutasítja a vezetés hamis realizmusát is, és az ellenzék duzzogását, ádáz profétaságát is.

A kötet ellenzéki szerzői szövetségében is bizonyítható előkészítő munka eredményeképpen összehangolt álláspontot képviselnek mind Bibó István életművének megítélésében, mind a bibói szellemi hagyaték egyes elemeinek politikai törekvéseik céljaira való felhasználása tekintetében. Bibó István életútjának tanulságaira hivatkozva megkérdőjelezzik társadalmunk egész, 1945 óta megtett történelmi útját. Főbb állításai a következők:

A szocialista rendszer Magyarországon, de más középkelet-európai országokban is illegitim. Legalitását a fordulat évében veszítette el, mert a demokratikus kísérletek szétzúzásával — szovjet szuronyok árnyékában — puccs zajlott le, s egy kisebbség erőszakkal ragadta a hatalmat. A kialakult totalitárius állam — mely egyes szerzők megfogalmazásában fasiszta rendszerekkel rokon — hazugságtéremető manőverezései a legkisebb mértékben sem élveztek és élvezik a nép erkölcsi támogatását, így hiányzik az uralkodó igazoló, legitimitációt megteremtő közmegegyezés. A hatalomért cserében a párt és állami vezetés eladta a nemzeti függetlenséget s megakadályozta a nép szuverén jogainak érvényesítését vezetői megválasztásában. Eörsi István azt a kérdést is felteszi, hogy vajon Lukács György e hazugságtéremető taktikának „bűnrésze“ vagy „balek áldozata“ volt-e. A politikai vezetés e manőverezést leplező hatalmi ideológiaként a „felvilágosult paternalizmus“-hoz fordult: atyai gondoskodással dönt, választ és értékelt minden kérdésben, amelynek eldöntésére egy egészséges társadalomban a közvetlen részvételen alapuló demokratikus társadalmi erők volnának hivatottak, s ígéreteinek teljesítését a távoli s igen bizonytalan jövőre hárítja. A felszabadulás — melynek történelmi fordulat jellegében Bibó sohasem kételkedett — nem hozta meg a magyar nemzet számára a kelet-európai fejlődés szakutójából való kitörést. Egyesek szerint tulajdonképpen nem is tekinthető felszabadulásnak, ugyanis a két nagy alternatíva közül — amelynek pólusait nem a szocializmusban és a kapitalizmusban, hanem a diktatura és a demokrácia kategóriáiban vélik megtalálni — újra a diktatura kerekedett felül, s nem sikerült, nem sikerülhetett a Bibó által felvázolt „harmadik út“ lehetőségét sem megvalósítani.

A kötet ellenzéki szerzői 1956-ot forradalomként, egy „önérzetében mélyen megbántott nép elemi erejű felkeléseként“ rehabilitálják. 1956-ban szerintük kísérlet történt az 1948 előtti állapot, a demokratikus intézmények és a többpárt-rendszer visszaállítására, a jogfolytonosság megteremtésére. E demokratikus forradalmi kísérletet a szovjet csapatok vérbefojtották: intervenciójuk következménye a Kádár-kormányzat, amely ilymódon az illegitim hatalom-gyakorlás folytatása csupán. Időközben a Szovjetunió külpolitikája nem változott, nagyhatalmi, hegemónikus törekvései céljára a sztálini korszak óta változatlanul kiaknáz minden lehetőséget. Többen utalnak arra, hogy a jogtalanság mértékét nem csökkenté, tartalmán, lényegén nem változtat a 25 éves „látszóliberalizálódás“, az életszínvonal viszonylagos emelkedése, ez ugyanis csak elodázza a szükségesszerű összeomlást... Az értelmiség a hazug megtévesztő taktikájában cinkosa lett a hatalomnak, mert úgy gondolta, hogy 48-at 67-tel is megvalósíthatja, ezért lemondott a demokratikus szabadságjogokról, a szuverenitásról és a függetlenségről, s egy új „kiegyezés“ eszméi igazolójává vált...

Cél: a politikai pluralizmus, több-pártrendszer. Mellébeszél, aki „e magukat szocialistának nevező rendszernek keretein belül orvosolható problémákról értekezik. A jelen helyzetben... közös „minimális“ programjuk, hogy — „bármilyen kis bázison“ — a társadalmi erők „természetes életviszonyainak“ elkülönülése mentén teret kívánnak engedni a „közösségi magatartás egészséges fejlődésének“. E cél elérése minden kisebbség — a nemzetiségek, a szegények, a cigányok, a zsidóság, a vallási csoportok — vélt vagy valós sérelmeinek, elkülönülési lehetőségeinek felkarolását vállalják és támogatják.

A szerzők: Bence György, Donáth Ferenc, Eörsi István, Gáli József, Haraszti Miklós, Kenedi János, Kis János, Konrad György, Kovács András, Krokovay Zsolt, Molnár Gusztáv Bukarest, Radnóti Sándor, Réz Pál, Szalai Pál, Saci-Szilágyi Sándor, Tamási Gáspár Miklós, Vajda Mihály.

Nem ennyire feketén látók, de majdnem: Erdélyi Ágnes, Berkovits György, Varga Domokos, Csurka István, Vargyas Lajos, Mécsöly Miklós, Tordai Zádor, Gelléri András.

A kötet fő szerzőinek mondanivalójához különböző mellékletmák kapcsolódnak, politikai szempontból ezek mindegyike problematikus.

— Bibó-mítosz: lásd korábban.

— Nacionalista elfogultság: Kiss Gy., Csaba, Kovács István, Duray M., Lítván György, Bojtár Endre. Ez utóbbi szerint, vezetés és demokrácia, szabadság ügye nem találkozik.

— Zsidó-kérdés: Erdélyi Ágnes, Márványi. — Kisebbségek: Csalog Zsolt, Vezér Erzsébet.

— Egyházi hivatáról: Élias J. — Mezőgazdasági kisüzemekről: Juhász Pál. — Környezetvédő: Endreffy Zoltán.

— Csoóri Sándor, Petri György, Képes Géza, Tornai József versei Bibó sorsáért a szocialista rendszert teszik felelőssé.

Ellenzéki politikai mondanivalótól mentes, szaktudományos — konstruktív kritikai észrevételekkel: Niederhauser Emil, Szűcs Jenő, Fügedi Erik, Granasztói György, Oltványi Ambrus, Csűrös Máttyás, Fekete Gyula, Kodolányi Gyula, Kiss Ferenc, Németh Lajos, Beke László, Bertalan László.

A Bibó emlékkönyv az értelmiség rossz közérzetének tükröződése. Erre a Politikai Bizottság még vissza fog térni.

A Bibó emlékkönyvvel kapcsolatos minőségileg új vonások:

1. Koalíciós jelleg. A szerzők között olyanok is vannak, akik eddig a realitások keretei között mozogtak.

A kötet megírásában való részvételt visszautasította: Czine Mihály, Hanák Péter, Lackó. Külön kiemelésre érdemes sajátossága a szerzői gárdának az 1956-os ellenforradalomban aktív szerepet játszókké kollektív jelenléte: Bali Sándor, Donáth Ferenc, Gáli József, Göntz Árpád, Hegedűs L., Mérei Ferenc. — Négy szerző nem magyar állampolgár. — A korábbi akciókkal szemben itt széles összefogás valósult meg. Ugyanakkor a koalíciós platform töredezett, nem egységes.

2. Eddig elméleti jellegű írások jelentek meg: Csehszlovák szolidaritás, aláírási akció. Most közvetlen belpolitikai kérdéseket elemeznek, sőt a hatalom és a párt politikai fő vonalának a kérdéseit boncolgatják: a szocialista fejlődés értékelése, egypártrendszer, 56-os forradalom értékelése, Szovjetunióhoz való viszony értékelése.

Lengyelország a kérdéseket számukra még aktuálisabbá teszi. A lengyel ellenzék eddigi taktikai sikerei radikalizálják őket. Nyilatkozataikból megítélhetően mondanivalójuk a Bibó-életrajzhoz képest eltolódott. Előtérbe került: szakszervezetek, egyház szerepe, magángazdaságok a mezőgazdaságban. A lengyel események alapvető tanulságának tekintik: az állam és társadalom megszottságának, kettősségének tudatosítását, a hatalomtól független autonóm szervezetek, mozgalmak, irányzatok jelentőségének hangsúlyozását, mint a politikai pluralizmus megteremtésének legfontosabb feltételét.

A Bibó emlékkönyv szamizdatba kerülésének feltételei máris biztosítottak. Donáth Ferenc közlését, hogy a kézirat Nyugaton van, a belügyminisztérium is megerősítette. Az esetleges nyugati publikálás meg fogja osztani a szerzőket. Az elmúlt hetekben az Osztály beszélt Niederhauserrel, Németh Lajossal, Szűccsel, Bojtárral és Bertallal. Ennek alapján feltételezhető, hogy a szerzők egy része nem értene egyet a nyugati publikálással. Megosztaná a szerzőket az is, ha néhány arra alkalmas tanulmányt külön publikálnának. Ki kell venni Bibóból azt, ami használható. Meg fog jelenni egy Bibó változtatás a Magvető-nél és egy Bibó tanulmánykötet. Ez egy lehetőség az illegálisan Nyugaton megjelenő emlékkönyv elleni offenzívabb ideológiai fellépésre.

Beszélni kell a nem ellenzéki szándéku szerzőkkel, akiknek leválasztása lehetségesnek tűnik. — Tamási Gáspár Miklós, Réz Pál olyan helyen dolgoznak, ahol nézeteiknek nem kívánatos módon tudnak érvényt szerezni tevékenységükkel: más munkakörbe! Ugyanez: Halda Aliz. Meg kell vizsgálni, (Folytatás a 4. oldalon)

„A SZOCIALISTA RENDSZER ILLEGITIM MAGYARORSZÁGON“

(Folytatás a 3. oldalról)

nincsenek-e más ilyenek is! Bertalan, Bojtár határolja el magát, különben pártfegyelmi.

Aláírás géppel: Kornidesz Mihály. (Az MSZMP Központi Bizottság Tudományos Közoktatási- és Kulturális osztályának vezetője. Szerk.) Aláírás kézzel: Knopp.

1. sz. melléklet: az emlékkönyv előszava.

2. sz. melléklet: a szerzők névsora.

Ez a bizalmas dokumentum, mely éles röntgenképet ad az otthoni vezető értelmiség szellemi ellenállásáról, 25 év után is igazolja eddigi politikai álláspontunkat. Bibó szellemi hagyatékán keresztül az otthoni írók legjobbjai az 56-os Forradalom eszméihez nyúlnak vissza, mely szerintük az 1948-ban erőszakkal elfojtott demokratikus fejlődés továbbvitele volt.

Megszégyenítő leleplezés is ez a dokumentum azok számára, akik a nyugati szabadságban olcsó ellenszolgáltatásokért lemondanak a szabad kritika jogáról és a rendszernek nyújtott „lojalitással“ úgy nyilatkoznak, mintha odahaza már minden a legnagyobb rendben lenne. Ott tartunk, hogy a hatalmon lévők az emigráció megalkuvó csoportjainál keresnek védelmet a hazai ellenzékkel szemben!

Ha a külföldi magyarság naív, vagy tudatos „hídverői“ véigtekintenek az otthoni szellemi ellenállás sorain, a „Charta 77“-et támogató értelmiségiek kiállításától kezdve a lakiteleki fiatal írók bátor fellépéséig és most az 56-os Forradalom szellemét felújító Bibó-emlékkönyvig, — minden okuk meglehet arra, hogy beismerjék súlyos tévedésüket.